

ДО 100-РІЧЧЯ ВІД НАРОДЖЕННЯ

УДК 929 Гоголев І. : 631.4:378.4(477.74)
DOI: 10.18524/2303-9914.2019.1(34).169720

Я. М. Біланчин, канд. геогр. наук, доцент
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
кафедра географії України, ґрунтознавства і земельного кадастру,
Шампанський пров., 2, Одеса, 65058, Україна
grunt.ggf@onu.edu.ua

ПРОФЕСОР ІВАН МИКОЛАЙОВИЧ ГОГОЛЄВ (ДО 100-РІЧЧЯ ВІД НАРОДЖЕННЯ)

У зв'язку із 100-річчям від народження професора І. М. Гоголева – видатного вченого в області ґрунтознавства, географії і меліорації ґрунтів, засновника і незмінного впродовж 1967-1995 рр. завідувача кафедри ґрунтознавства і географії ґрунтів Одеського університету імені І. І. Мечникова, прекрасного педагога і наставника подано загальну інформацію про його життєвий і творчий шлях та вклад в теорію і практику вітчизняної ґрунтознавчо-географічної науки.

Ключові слова: професор І. М. Гоголев, 100-річчя від народження, ґрунтознавство і географія ґрунтів.

24 серпня 2019 року виповнюється 100 років від народження видатного вченого і практика в області ґрунтознавства, географії і меліорації ґрунтів, прекрасного педагога, вихователя і наставника, доктора сільськогосподарських наук, професора, засновника і незмінного впродовж 1967-1995 рр. завідувача кафедри ґрунтознавства і географії ґрунтів Одеського державного (з 2000 року – національного) університету імені І. І. Мечникова *Івана Миколайовича Гоголева*.

В рамках пропонованої статті наведемо загальну інформацію про етапи життєвого і творчого шляху професора І. М. Гоголева, його вклад у теорію і практику вітчизняного ґрунтознавства та розвиток ґрунтознавчо-географічної науки в Одеському університеті.

Народився Іван Миколайович 24 серпня 1919 року в місті Бор Нижегородської (був. Горьковської) області Російської Федерації. Зразу ж після закінчення з відзнакою в 1942 р. факультету агрохімії і ґрунтознавства Московської

сільськогосподарської академії імені К. А. Тімірязєва добровольцем пішов на фронт. Впродовж Великої Вітчизняної війни служив у повітряно-десантних військах, тричі був важко поранений. Після демобілізації з армії з липня 1946 р. працював на кафедрі агрономії і ґрунтознавства Львівського політехнічного інституту, а з січня 1947 року – на кафедрі агрохімії і ґрунтознавства новоствореного Львівського сільськогосподарського інституту. В ці роки Іван Миколайович започаткував вивчення ґрунтів державних сортодільниць західних областей України. За матеріалами проведених досліджень у 1951 р. він захистив кандидатську дисертацію «Темноцветные (рендзинные) почвы западных областей Украины» [6].

З 1955 до 1967 року Іван Миколайович Гоголев працював на посаді доцента кафедри фізичної географії Львівського державного університету імені Івана Франка. Це був надзвичайно плідний і результативний період його організаторської і науково-дослідницької діяльності. В 1957 році він створює в університеті ґрунтознавчу експедицію, яка започаткувала великомасштабні обстеження і картографування ґрунтів господарств Волинської, Львівської, Закарпатської і Полтавської областей України, а з 1960 року – Вологодської, Калінінської (нині Тверської) і Пермської областей Російської Федерації та цілинних земель Північного і Центрального Казахстану. За матеріалами проведених ґрунтово-географічних досліджень підготовлено і захищено в ці роки біля 50 дипломних робіт студентів та 5 кандидатських дисертацій. Паралельно з великомасштабними обстеженнями ґрунтів за ініціативи та участі Івана Миколайовича проводяться широкомасштабні дослідження природно-екологічних умов та буроземних ґрунтів Українських Карпат. За матеріалами цих досліджень І. М. Гоголев у 1965 році успішно захистив у Ґрунтовому інституті імені В. В. Докучаєва (м. Москва) докторську дисертацію «Бурые горно-лесные почвы Украинских Карпат». Згідно з теорією дисертанта, визначальним чинником буроземоутворення в Карпатах є протони, які у величезній кількості виділяються кореневою системою високопродуктивної лісової рослинності в обмін на катіони кореневого живлення із мінеральної складової ґрунту. Протони необмінно поглинаються кристалічними решітками первинних і вторинних мінералів (процес протолізу мінералів), наслідком якого є їхнє топохімічне вивітрювання та інтенсивне оглинювання ґрунтового профілю. При цьому мінерали розпадаються на складові окисли, які частково виносяться за межі ґрунтового профілю, а частково кристалізуються на місці до мінералів півтораоксидів заліза і алюмінію, що знаходяться на різних стадіях дегідратації і кристалізації. Вони завжди містять велику кількість метастабільних первинних і вторинних мінералів, які знаходяться на різних стадіях протолізу і здатні порівняно легко виділяти у ґрунтовий розчин іони алюмінію. Останні вважаються основною причиною сильної кислотності буроземних ґрунтів Карпат. Експериментально-виробничими дослідженнями Івана Миколайовича встановлено високу меліоративну ефективність застосування сиромолотого гіпсу на цих ґрунтах дозою від 200-

300 до 500 кг/га, який перешкоджає проникненню токсичного алюмінію у кореневу систему вирощуваних культур, а заодно є досить ефективним мінеральним добривом [3].

У травні 1967 року на пропозицію ректора Одеського державного університету імені І. І. Мечникова проф. Юрженка О. І. доктор сільськогосподарських наук Гоголев І. М. переїжджає до Одеси для роботи на посаді завідувача створеної на геолого-географічному факультеті ОДУ кафедри ґрунтознавства і географії ґрунтів, незмінним керівником якої він був до 1995 року. Основним завданням новоствореної кафедри було визначено організацію дослідження ґрунтів степової і сухостепової зон півдня України у зв'язку із великомасштабним іригаційним освоєнням земель цього регіону та підготовку фахівців-ґрунтознавців відповідного профілю. Для забезпечення виконання робіт з дослідження і картографування ґрунтів та бази навчальних і виробничих практик студентів при новоствореній кафедрі ґрунтознавства і географії ґрунтів у травні-червні 1967 р. організується ґрунтознавча експедиція (перший начальник експедиції – І. М. Волошин). Впродовж 1967-1992 рр. експедицією під науковим керівництвом проф. І. М. Гоголева проведено великомасштабне обстеження і картографування ґрунтів господарств Красноярського краю, Читинської і Магаданської областей Російської Федерації, півдня України та Центрального Казахстану на площі більше 6 млн. га [1-4].

Розуміючи необхідність організації вивчення процесів ґрунтоутворення в чорноземах регіону при зрошенні, а відповідно й заснування необхідного для цього дослідницького методичного центру, за цілеспрямованої діяльності Івана Миколайовича в Одеському університеті у 1971 році була відкрита Проблемна науково-дослідна лабораторія географії та охорони ґрунтів Чорноземної зони (ПНДЛ-4). Основним завданням проблемної лабораторії було визначено вивчення сучасних ґрунтоутворювальних процесів у чорноземах в умовах зрошення водами різної іригаційної якості і дренажу. В числі теоретично і практично актуальних досліджуваних лабораторією іригаційно-меліоративних проблем – процеси фізико-хімічної взаємодії між поливними водами і зрошуваними ними чорноземними ґрунтами, трансформації речовинно-хімічного і мінералогічного складу ґрунтів в умовах зрошення, їх вплив на рівень родючості. В результаті багаторічних досліджень під науковим керівництвом та за участі проф. І. М. Гоголева були встановлені сутність та особливості, тенденції та закономірності зміни показників стану чорноземних і темно-каштанових ґрунтів півдня України при зрошенні водами різної іригаційної якості та в умовах дренажу. Теоретично і практично актуальними є результати досліджень впливу зрошення на показники водно-сольового, фізико-хімічного, агрофізичного й агрохімічного стану та мінералогічного складу чорноземів, які в умовах зрошення частіше з тенденцією до погіршення. Результати майже 30-річних досліджень впливу зрошення на властивості і родючість чорноземів були узагальнені в монографії «Орошение на Одесщине», яка була написана

колективом науковців і практиків зрошувального землеробства під керівництвом проф. І. М. Гоголева і видана за його науковою редакцією у 1992 році [4, 6].

Особливо слід зазначити, що за результатами багаторічних досліджень впливу зрошення на ґрунти і ландшафти загалом півдня України під керівництвом Івана Миколайовича були обґрунтовані і в дослідно-виробничих умовах за активної участі ст. наук. співробітника ПНДЛ-4 В. П. Мурсанова апробовані та рекомендовані до виробничого впровадження рекомендації щодо запобігання погіршення стану ґрунтів при зрошенні та підвищення їхньої родючості. Першочергово – це поліпшення якості поливних вод та оптимізація режиму поливів, гіпсування ґрунтів уже з першого року зрошення, обґрунтування технологій обробітку і системи удобрення ґрунтів та структури сівозмін на масивах зрошення.

Іван Миколайович прекрасно розумів, що в умовах суттєвої зміни ґрунтово-меліоративної ситуації на масивах зрошення півдня України зазвичай з тенденцією до погіршення, необхідною є організація довгострокового моніторингу стану ґрунтів та еколого-меліоративної ситуації загалом у зоні зрошення. Під його керівництвом у 1980-х роках колективом науковців і практиків-меліораторів (доктори наук І. М. Гоголев і Р. О. Баєр, кандидати наук Я. М. Біланчин, Є. Н. Красєха, Д. А. Манукьян, М. І. Гоголев та А. І. Кривульченко) були розроблені і видані «Методические рекомендации по контролю состояния орошаемых черноземов» (М.: ВНИИГиМ, 1989. – 140 с.). За завданням Міністерства водного господарства СРСР на основі цих «Методичних рекомендацій...» колективом науковців і меліораторів під керівництвом проф. І. М. Гоголева було розроблено і видано «Руководство по надзору за состоянием орошаемых черноземов. Ведомственные нормативные документы» (М.: Водстрой, 1991. – 39 с.). Зазначені видання і нині слугують науково-методичним і нормативним посібниками з організації і проведення моніторингу та оцінки стану чорноземів масивів зрошення. За ініціативи та особистої участі професора І. М. Гоголева в 1994-1995 рр. була закладена дослідно-виробнича мережа стаціонарних ділянок (ділянок стаціонарних спостережень – ДСС) довгострокового (до 100 років) моніторингу стану чорноземів масивів зрошення Одеської області. Нині, уже без Івана Миколайовича, ґрунтово-меліоративні дослідження на закладених ДСС продовжуються, хоч площа та інтенсивність зрошення в регіоні в останні 20-25 років суттєво зменшились.

З перших же років функціонування кафедри ґрунтознавства і географії ґрунтів Одеського університету під керівництвом професора І. М. Гоголева започаткувала підготовку фахівців-ґрунтознавців в рамках спеціальності «Географія», підготовку аспірантів за географічною спеціальністю 11.00.05 – «Біогеографія і географія ґрунтів», захист кандидатських дисертацій за цією спеціальністю. За наукового керівництва Івана Миколайовича було підготовлено і захищено 3 докторські і 10 кандидатських дисертацій, в числі яких й іноземних громадян.

Згадаємо професора І. М. Гоголева і як талановитого лектора та педагога в широкому розумінні, вихователя і наставника. Кожна його лекція чи виступ перед аудиторією були логічно осмислені, з відповідними ілюстраціями, акцентами та повчально-практичними висновками. Не було в нього двох ідентичних лекцій для студентів, кожна різнилась чимось новим, оригінальним. Студенти й аспіранти відзначали його доброзичливе до батьківського ставлення до їхніх бід чи потреб. Відповідно Іван Миколайович і поважав, і любив співробітників та студентів як в робочій обстановці, так і в компанії, часто із застіллям з нагоди свят чи знаменних подій. При цьому він старався не виділятися в компанії, завжди був прикладом достойної поведінки в колективі і за столом, що гідне особливої поваги і наслідування.

Професор І. М. Гоголев був нагороджений багатьма орденами, бойовими і ювілейними медалями як СРСР, так й України, срібною медаллю ВДНГ СРСР, Почесною грамотою Міністерства сільського господарства Російської Федерації за дослідження ґрунтів Сибіру, медаллю «За освоєння цілини».

10 травня 1996 року закінчилась невтомна земна життєдіяльність Івана Миколайовича Гоголева. Похований він в Одесі на другому християнському кладовищі.

Зазначимо, що до 90-річчя від народження професора І. М. Гоголева на заснованій ним кафедрі ґрунтознавства і географії ґрунтів ОНУ імені І. І. Мечникова 10-12 вересня 2009 р. була проведена Міжнародна наукова конференція «Ґрунт у просторі і часі» з опублікуванням доповідей і статей учасників конференції у спеціальному випуску «Вісника Одеського національного університету. Географічні та геологічні науки» [5]. До початку роботи конференції підготовлено і опубліковано фундаментальне наукове видання «Професор Іван Гоголев» (упорядники С. П. Позняк і В. І. Тригуб; за ред. С. П. Позняка) [6], в якому вперше достатньо в повному обсязі висвітлено життєвий шлях Івана Миколайовича, його талант організатора науки, проаналізовано науково-дослідницьку і педагогічно-просвітницьку спадщину цього видатного вченого в області ґрунтознавства і географії ґрунтів.

На відзначення 100-річчя від народження професора І. М. Гоголева на базі геолого-географічного факультету ОНУ імені І. І. Мечникова та кафедри географії України, ґрунтознавства і земельного кадастру 12-13 вересня 2019 року буде проведена *Всеукраїнська наукова конференція «Ґрунтознавчо-географічна наука і практика – традиції та сьогодення»*. Матеріали цієї конференції планується опублікувати в науковому збірнику «Ґрунтознавчо-географічна наука і практика – традиції та сьогодення».

І насамкінець. Постать і все життя та діяльність професора *Івана Миколайовича Гоголева* – приклад самовідданого служіння своєму народу, науці, справі підготовки висококваліфікованих фахівців в області ґрунтознавчо-географічної науки і практики. Хочеться вірити, що його наукові ідеї, талант та досвід організації і проведення досліджень й оцінки стану ґрунтів і земель,

їхнього господарського використання, охорони та підвищення родючості, підготовки необхідних для цього фахівців успішно продовжуватимуться численними учнями і послідовниками Вчителя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Анастасьєва О. М.* Гоголев Иван Миколайович. Ґрунтознавець, фізико-географ [Текст] / О. М. Анастасьєва // Професори Одеського (Новоросійського) університету. Біографічний словник: Наукове видання. – Одеса: Астропринт, 2000. – Т.2. – С. 278-284.
2. *Біланчин Я. М.* Ґрунтознавство в Одеському університеті (історико-аналітичний нарис) [Текст] / Я. М. Біланчин // Вісник Одеського національного університету. Географічні та геологічні науки. – 2005. – Т. 10. – Вип. 6. – С. 5-9.
3. *Біланчин Я. М.* Професор І. М. Гоголев – видатна постать вітчизняної ґрунтознавчої науки і практики, засновник кафедри ґрунтознавства і географії ґрунтів Одеського університету [Текст] / Я. М. Біланчин // Вісник Одеського національного університету. Географічні та геологічні науки. – 2009. – Т. 14. – Вип. 7. – С. 11-15.
4. *Біланчин Ярослав.* Одеський період життя і діяльності професора І. М. Гоголева (1967-1996 роки): основні віхи життєдіяльності, спогади, роздуми [Текст] / Ярослав Біланчин // Професор Іван Гоголев. – Львів: ВЦ ЛНУ імені Івана Франка, 2009. – С. 505-512.
5. Вісник Одеського національного університету. Географічні та геологічні науки. До 90-річчя з дня народження І. М. Гоголева [Текст]. – 2009. – Т. 14. – Вип. 7. – 388 с.
6. Професор Іван Гоголев / упоряд. С. Позняк, В. Тригуб; за ред. С. Позняка [Текст]. – Львів: ВЦ ЛНУ імені Івана Франка, 2009. – 586 с.

Надійшла 27.05.2019

REFERENCES

1. Anastasyeva, O. M. (2000), "Gogolyev Ivan Mykolajovych. Gruntoznavec, fizyko-geograf ["Gogolev Ivan Mykolajovych. Soil scientist, physicist and geographer"] *Profesory Odeskogo (Novorosijskogo) universytetu. Biografichnyj slovnyk*. Odesa: Astroprynt, Vol.2. pp. 278-284.
2. Bilanchyn, Ya. M. (2005), Gruntoznavstvo v Odeskomu universyteti (istoryko-analitychnyj narys) [Soil science in Odessa national university (historical and analytical essay)] *Odesa National University Herald, Series Geographic and Geological*, vol. 10, No. 6, pp. 5-9.
3. Bilanchyn, Ya. M. (2009), Profesor I. M. Gogolyev – vydatna postat vitchyznyanoi gruntoznavchoyi nauky i praktyky, zasnovnyk kafedry gruntoznavstva i geografiji gruntiv Odeskogo universytetu [Professor I. M. Gogolev – outstanding person of Ukrainian soil science and practice, founder of soil-science and soil geography department of Odessa University] *Odesa National University Herald, Series Geographic and Geological*, vol. 14, No. 7, pp. 11-15.
4. Bilanchyn, Yaroslav (2009), "Odeskyj period zhyttya i diyalnosti profesora I. M. Gogolyeva (1967-1996 roky): osnovni vixy zhyttyedyalnosti, spogady, rozdumy *Profesor Ivan Gogolyev [Profesor Ivan Gogolyev]*, Lviv: Ivan Franko National University, pp. 505-512.
5. Odesa National University Herald, Series Geographic and Geological, dedicated to the 90th anniversary of the birth of Professor I. Gogolev, vol. 14, No. 7, 388 p.
6. Pozniak, S., Trigub, V. (2009), *Professor Ivan Gogolev* [Professor Ivan Gogolev], Lviv: Publishing Centre of Ivan Franko National University. 586 p.

Я. М. Биланчин, канд. геогр. наук, доцент
Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
кафедра географии Украины, почвоведения и земельного кадастра,
Шампанский переулок, 2, Одесса, 65058, Украина
grunt.ggf@onu.edu.ua

ПРОФЕССОР ИВАН НИКОЛАЕВИЧ ГОГОЛЕВ (К 100-ЛЕТИЮ ОТ РОЖДЕНИЯ)

Резюме

В связи со 100-летием от рождения профессора И. Н. Гоголева – видного ученого в области почвоведения, географии и мелиорации почв, основателя и несменного в течение 1967-1995 гг. заведующего кафедрой почвоведения и географии почв Одесского университета имени И. И. Мечникова, прекрасного педагога и наставника наведено общую информацию о его жизненном и творческом пути и вкладе в теорию и практику отечественной почвенно-географической науки.

Ключевые слова: профессор И. Н. Гоголев, 100-летие от рождения, почвоведение и география почв.

Ya. M. Bilanchyn

Odessa I. I. Mechnikov National University,
Department of the Ukrainian Geography, Soil Science and Land Cadastre,
Shampagne Lane, 2, Odessa, 65058, Ukraine
grunt.ggf@onu.edu.ua

PROFESSOR IVAN MYKOLAYOVYCH GOGOLEV (TO THE 100-TH ANNIVERSARY OF BIRTH)

Abstract

The article is dedicated to the 100th anniversary of the birth of Professor I. Gogolev, an outstanding soil-scientist, founder and permanent head (1967-1995) of the Department of Soil Science and Soil Geography of the Odessa I. I. Mechnikov University. The article provides the general information about life and creative way of Professor I. Gogolev, his contribution to the theory and practice of national soil science and geography.

Literary sources and fund materials about the way of life and organizational and scientific activity of professor I. Gogolev are covered in the article, as well as personal memories of the author – a learner and follower of the scientist.

In 1942 I. Gogolev graduated from the Moscow Timiryazev Agricultural Academy and got diploma with honors. He participated to the Great Patriotic War. After demobilization from the army (1946) I. Gogolev worked at the Lviv Agricultural Institute. According to the results of the study of the soils of the State sorting stations of the Western Regions of Ukraine in 1951, he defended his Ph.D. thesis. From 1955 to 1967 I. Gogolev worked as an associate professor of the Department of Physical Geography of The Ivan Franko State University of Lviv. In 1957 scientist formed a soil research expedition of the university, which carried out large-scale surveys and

mapping of soils of farms of Ukraine and the Russian Federation. In 1965 I. Gogolev defended his doctoral dissertation based on materials from the study of brown forest soils (burozems) of the Ukrainian Carpathians.

In May 1967 I. Gogolev moved to Odessa I. Mechnikov State University, where he opened the Department of Soil Science and Soil Geography. The soil exploration expedition was formed, which during 1967-1992 carried out large-scale surveys and mapping of soils of farms of the Russian Federation, south of Ukraine and Kazakhstan on an area of more than 6 million hectares. Since 1971 under the guidance of prof. I. Gogolev worked the Problem laboratory of geography and protection of soils of the Chernozem zone with the task of studying the processes of soil formation in chernozems during irrigation. According to research materials 3 doctoral and more than 10 candidate's theses have been prepared and defended.

The life and activities of the soil-scientist I. Gogolev – an example of selfless service to his people and science, his work is continued by numerous students and followers.

Keywords: professor I. M. Gogolev, the 100-th anniversary of birth, soil science and geography of soils.